

zeestromingen. Grote delen van de eilanden van de archipel waren rijk bebost. Simpele landbouw was er mogelijk door een stuk oerwoud te kappen, de houtopstand te verbranden en op het blootgelegd terrein bol-en knolgewassen dan wel rijst te planten – was de bodem uitgeput, dan werd een nieuw stuk oerwoud gekapt. Aldus kon een vierkante kilometer enkele tientallen mensen van voldoende voedsel voorzien. Een allengs groeiende bevolking had een intensievere vorm van grondbewerking nodig waarbij het regenwater werd vastgehouden, en tot die intensievere vorm kwam het vooral op Java en Bali: de verweerde lava-bodem was er bij uitstek vruchtbaar en het water van de tropische regenbuien (op grote delen van Java valt per jaar anderhalve tot twee meter regen maar er zijn in de bergen streken waar per jaar meer dan acht meter regen valt¹) werd vastgehouden door met dijkes omgeven terrassen, *sawahs*, aan te leggen – in stroomgebieden van rivieren konden die *sawahs* regelmatig bevoeid worden door er het rivierwater heen te leiden. De *sawahs* leverden het voornaamste voedsel op, rijst: per vierkante kilometer voldoende voor enkele honderden mensen. Het verkrijgen van dat voedsel vergde overigens een grote inspanning: ca. zevenmaal zoveel arbeid als de meest arbeidsintensieve landbouwculturen in Nederland voordat daar de landbouw werd gemechaniseerd.

De rijstcultuur was op Java reeds eeuwen voor het begin van de Christelijke jaartelling in zwang, zij het toen nog niet in haar 'natte' vorm; die cultuur vormde de basis van een veelheid aan gezagsstructuren: kleine rijkjes die (hetzelfde gold voor de rijkjes die elders in de archipel op een nog eenvoudiger grondslag ontstonden) verdwenen zijn zonder sporen in de geschiedenis na te laten. Met dat al was in die eerste rijkjes toch al een zekere trap van ontwikkeling bereikt: metalen werden bewerkt, men had kennis van de astronomie, het *wajang*-spel (avonturenverhalen, uitgebeeld door kunstig vervaardigde poppen welke schaduw op een verlicht scherm worden geworpen) was wellicht al bekend. In de gehele cultuur speelde het animisme, d.w.z. het geloof aan natuurkrachten en aan goede en boze geesten, een grote rol: daartoe behoorde ook het geloof in de beschermende werking die van bepaalde voorwerpen, amuletten, zou uitgaan. Spoorloos verdwenen opvattingen? Geenszins: zij bleven tot in deze eeuw de grondslag vormen van het volksgeloof in grote delen van de archipel, ook op Java.

Al in die vroegste tijden bestond er ruilhandel tussen de oudste rijkjes van de archipel onderling en tussen hen en Voor-Indië, Achter-Indië en

¹ Gemiddelde voor Nederland: ruim 70 cm.